

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

אירית נגבי ונחמי באום

רקע: ההוצאה של ילד מביתו בכוח החוק השלכות משמעותיות על הילד, אך גם על הוריו. למרות הבנה זו, סקירת הספרות מגלה שתשומת לב מועטה מופנית לבחינת חוויותיהן של אימהות ולמעט מחקר אחד אין התייחסות לחוויותיהם של אבות.

מטרת המחקר: מחקר זה מתאר את תגובותיהם הרגשיות של אבות בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית בצו בית משפט.

שיטת המחקר: הנתונים נאספו באמצעות ראיונות-עומק מובנים-למחצה עם 15 אבות שהתגוררו עם ילדיהם בעת ההוצאה מהבית. את הראיונות ניתחו בשלבים שתי הכותבות, והוא התבסס על הגישה הפנומנולוגית.

הממצאים מראים שכל האבות חוו את ההוצאה כאירוע טראומטי המלווה במערבולת רגשית, בתחושות של אובדן ובפגיעה בזהותם כהורים. עוד מראים הממצאים כי חוויית האובדן של האבות אינה זוכה להכרה. נהפוך הוא: בני משפחה וחברים מפנים כלפיהם אצבע מאשימה על שלא מנעו את הוצאת הילדים. לצד חוויות אלה, האבות מוצאים דרך להתמודד עם הכאב והאובדן, ורובם מדווחים על גדילה והתפתחות המתבטאת בהרחבת תפקודם וזהותם ההורית.

מסקנות והשלכות לפרקטיקה ולמדיניות: ליווי של עובדים סוציאליים עשוי לסייע לאבות להתמודד עם הקושי הרגשי הנובע מהוצאת ילדיהם מהבית. התמיכה המקצועית עשויה לתרום לחיזוק ולהתאמה של יכולותיהם ההוריות לתקופה שהילד שוהה מחוץ לבית ובעת חזרתו הביתה.

מילות מפתח: הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט, אבות, זהות אבהית, אובדן, יגון לא מוכר

מבוא

להוצאה של ילד מביתו בכוח החוק השלכות משמעותיות על הילד, אך גם על ההורים, האחים והמערכת המשפחתית כולה. למרות הבנה זו, סקירת הספרות מגלה שעיקר תשומת הלב הקלינית והמחקרית מתמקדת בהשפעה שיש לאירוע זה על הילדים שהוצאו. עוד מגלה הסקירה שמעט תשומת הלב המופנית לבחינת חוויות ההורים מבוססת ברובה על עדויות קליניות, והידע המחקרי הוא ברובו על אימהות

(לביא, 2000; פרץ, 2004; Scott, 2003; Freymond, 2007), או על הורים כמערכת, ללא הבחנה בין אימהות לאבות (ברקוביץ, 2003; שכטר, 2005; Buchbinder & Bareqet-Moshe, 2011; Schofield et al., 2011). עד כה לא נערך מחקר, למעט אחד, שהתמקד באבות בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית. מצב זה מעורר תהייה הן נוכח ההכרה, הגוברת בעשור האחרון במעורבותם של אבות בחיי המשפחה (עירן-יונה, 2008; רגר, 2002; Berlyn, Wise, & Soriano, 2008; Shapiro & Krysilik, 2010; Storhaug & Oien, 2012) והן נוכח עדויות המלמדות על תרומת אבות להתפתחות ילדיהם ולרווחתם (Allen & Daly, 2007; Lamb & Tamis-Lemonda, 2004; Marsiglio, Amato, Day, & Lamb, 2000; Rosenberg & Wilcox, 2006).

לבחינת החוויה הרגשית של אבות שילדיהם הוצאו מהבית בכוח החוק ולזיהוי דרכי התמודדותם חשיבות רבה לרווחת האבות ולא פחות מכך לטובת הילדים. מחקרים ודיווחי קלינאים מלמדים שתמיכה טיפולית בהורים, ובכלל זה באבות, שילדיהם נמצאים במסגרת חוץ-ביתית, מסייעת לילדים בשלב ההיקלטות במסגרת (אליצור, 1997; לויט, 1999; מירו וגרופר, 2006; סלונים-נבו ולנדר, 2004; שפירא, 1995; Mandelbaum, 1962; Burgheim, 2002) ובעת חזרתם למשפחה ולקהילה (Miller, Fisher, Fetrow, & Jordan, 2006). בנוסף, ממצאים מראים שילדים בסידור חוץ-ביתי שוהים פחות זמן במסגרת כשהוריהם נמצאים בקשר עימם ובמיוחד כאשר אבותיהם מעורבים באופן פעיל בחייהם (בנכנישתי ושגב, 2002; Fanshel & Shinn, 1978; Malm, Zielewski, & Chen, 2008).

בחינת החוויה הרגשית של האבות חשובה גם כדי לסייע להם באופן מותאם להתמודד עם המצוקה הרגשית המתלווה להוצאת ילדים מהבית, וכל שכן כאשר הוצאה זו נעשית בכוח החוק. כדי להעניק לאבות מענה מקצועי הולם שיפחית את מצוקתם ויסייע להם בהתמודדות יש להכיר את חוויותיהם ולזהות את דרכי התמודדותם. מאמר זה מציג ממצאים ממחקר איכותני שבחן את חוויותיהם של 15 אבות בישראל בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית בתוקף צו בית משפט.

סקירת ספרות

הידע שהצטבר על חוויותיהם הרגשיות של הורים שילדיהם הוצאו מהבית בתוקף חוק התבסס בהתחלה בעיקר על ספרות קלינית. כבר בשנת 1962 תיאר מגדלבלאום (Mandelbaum, 1962) את החשש של הורים לאבד את דמותו הפנימית של ילדם שהוצא מהבית. עבורם הפרידה מהילד משמעותה אובדן שאין להשיבו. תיאוריו מלמדים כי עבור ההורים ההכרח להוציא את הילד לסידור חוץ-ביתי היווה עדות לאי-כשירותם

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

כהורים. כעבור עשור תיארה מק'אדמס (McAdams, 1972), על בסיס ניסיונה האישי, כאם שילדיה הוצאו לאומנה, כי היא איבדה את אמונה בעצמה וביכולתה ההורית, והרגישה שהיא נדרשת שוב ושוב להוכיח את עצמה כהורה. ליטנר (Littner, 1975), שהתבסס על ניסיונו הקליני בטיפול בילדים באומנה ובהוריהם, דיווח כי ההורים חווים תחושה עמוקה של כישלון, הן כהורים והן כבני אדם. לצד תחושת הכישלון, ציין ליטנר (Littner, 1975) גם את רגשות חוסר האונים, הכעס, האשמה והבושה שחווים ההורים בעקבות השמת ילדיהם באומנה. בשנות ה-80 תיארו הס (Hess, 1982) וסיו והוגאן (Siu & Hogan, 1989) את חוויית הפרידה מהילד, ובמיוחד כשזו נעשתה בכוח החוק, כמשבר הכרוך באובדן וברגשות של יגון, כעס ואשמה. עדות עכשווית יותר, המתבססת גם היא על עבודה קלינית עם ילדים ומשפחות (Burgheim, 2002), מדגישה כי הוצאת ילדים מהבית בתוקף חוק רוויה בתחושות של אובדן ויגון ומלווה ברגשות עזים של אשמה. תיאוריהם של קלינאים אלה מלמדים עוד שלצד רגשות אלה חווים המרואיינים לעיתים גם תחושות תקווה והקלה (Mandelbaum, 1962; Burgheim, 2002).

גם התרשמותו של קלינאי מישראל מגלה תמונה דומה: שפירא (1995), המפרט במאמרו תגובות הורים שילדיהם יצאו לפנימייה טיפולית, מאיר את חוויות הפרידה והאובדן ומתאר ביטויים ברורים של התאבלות. ככלל, הדיווחים הקליניים אומנם שופכים אור על חוויותיהם של הורים, אלא שאי אפשר ללמוד מהם באופן מובחן על חוויותיהם של אבות.

סקירה מקיפה של ספרות המחקר מגלה תמונה דומה, אף שההתעניינות המחקרית בהורים שילדיהם הוצאו מהבית החלה רק בתחילת שנות ה-2000. לביא (2000), שחקרה את החוויה הרגשית של אימהות שילדיהן הוצאו מהבית בישראל מדווחת כי 83 האימהות תיארו בראיונותיהן מגוון רגשות, וביניהם כאב, ריקנות, דאגה, מרירות, חוסר אונים, כעס וחוסר משמעות. החוויה הדומיננטית הייתה של אובדן, ובכללן אובדן של שמחת החיים, אובדן התפקיד האימהי ואובדן החום והחיבה שהן קיבלו מהילד. לצד רגשות אלו ביטאו האימהות גם רגשות של הקלה, שביעות רצון, הכרת תודה ותקווה. במחקר שנערך בישראל עשור מאוחר יותר מדווחים בוכבינדר וברקת-משה (Buchbinder & Bareqet-Moshe, 2011) כי 12 זוגות הורים שילדיהם הושמו בפנימיות מדגישים בעיקר את תחושת האשמה כחוויה הדומיננטית. הם מפרטים כי תחושת האשמה מקורה ברגשות הקשים שמביעים הילדים כשהם מבקשים לשוב לביתם ובהאשמות שהם מפנים כלפי ההורים על אחריותם להוצאה. עוד מראים הממצאים שההורים ראו את ההשמה כנחוצה, והכירו עם הזמן בשינויים החיוביים שחלו בילד ובמשפחה. לעומת מחקרה של לביא (2000), שבו הודגשה חוויית האובדן, חוקרים אלה מצטטים הורים המבטאים תחושת אובדן ואבל, אך הם ממעטים להתייחס לכך. הוג'ר (Hojer, 2011), בהתבססה על קבוצת מיקוד שנערכה בשוודיה עם 13 הורים

12) אימהות ואב אחד) שילדיהם הושמו באומנה, מדווחת שמרבית ההורים חוו רגשות עזים של כעס, ייאוש, אשמה, יגון וחוסר אונים. גם היא מצטטת הורים המתארים תחושה של אובדן, אלא שברשימה שהיא מפרטת כ"תגובות למשבר" היא אינה מכלילה חוויה זו. מגמה שונה מייצגים סקופילד ועמיתיה (Schofield et al., 2011). הם הציגו את חוויית האובדן כבר בכותרת מאמרם. מאמרם מציג ממצאים משלושה מחקרים שנערכו במקביל באנגליה, בנורווגיה ובשוודיה. מחקרים אלה כללו עדויות מראיונות שנערכו עם 68 הורים שילדיהם הושמו באומנה, והם מראים שכל ההורים תיארו באופן מוחשי ומפורט רגשות של אובדן ויגון על הפגיעה במעמדם ובזהותם כהורים. המחקר התמקד בהתמודדות ההורים עם תחושת האובדן והאיום על זהותם ההורית, והוא מגלה שחלקם הצליחו להיגמל מהתמכרויות כדי להוכיח שהם מנסים להשתנות; אך הורים אחרים, לעומתם, פנו להשתמש באלכוהול ובסמים כדי להתמודד עם הרגשות הקשים; היו הורים שהשקיעו בעבודה, והיו שהתרחקו מהחברה והתקשו למצוא משמעות לחייהם.

מחקרים אלה חושפים תמונה קשה של מצוקה שחווים ההורים בעת הוצאת הילדים מהבית וגם זמן רב לאחר מכן. עם זאת ראוי לציין שאף חוקר לא ערך הבחנה בין תגובותיהן של אימהות לבין תגובות של אבות. המחקר היחיד שעשה הבחנה של ממש בין תגובות של אימהות ושל אבות הוא מחקרם המקיף של ג'נקינס ונורמן (Jenkins & Norman, 1972, 1975). מחקר זה עקב במשך חמש שנים אחר חוויות הפרידה של 390 משפחות שילדיהן הוצאו לאומנה. המחקר הראה שאבות, לא פחות מאימהות, כואבים בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית מכוח החוק. ממצאיהם מגלים שאבות כמו אימהות דיווחו על רגשות עצב, דאגה, עצבנות, ריקנות, כעס, מרירות, אשמה ובושה, אך גם הכרת תודה והקלה. עוד מצאו החוקרים שעם חלוף הזמן חלה ירידה ניכרת בתחושת המרירות ופחתו גם רגשות העצב, הדאגה והעצבנות, ואילו תחושות של הקלה והכרת תודה התגברו; רגשות כעס, בושה ואשמה נותרו ברמה דומה לזו שהייתה בעת ההוצאה. מעניין במיוחד ההבדל שהראו החוקרים בין אימהות לאבות. הבדל זה היה אומנם קטן, אך אבות יותר מאימהות ביטאו בושה בעקבות ההשמה. עוד מראים ממצאיהם שרגשות אשמה ובושה פעלו באופן שונה בקרב אימהות ואבות. אבות שחוו רגשות אלה היו מכוונים לילד ופחות עסוקים בעצמם, אימהות אשר חוו רגשות אלה התמקדו יותר בעצמן ובבעיותיהן מאשר בילד.

למחקרם של ג'נקינס ונורמן (Jenkins & Norman, 1972, 1975) חשיבות רבה, שכן לנוכח ממצאיו טבעו החוקרים את המושג "חסך ילדי" (filial deprivation) כדי לתאר את חוויית הכאב שחווים הורים שילדיהם הוצאו מהבית בתוקף חוק. זאת ועוד, מחקר זה הוא היחיד שמאיר את כאבי הפרידה והמצוקה שחווים אבות עם הוצאת ילדיהם מהבית. עם זאת, אי אפשר להתעלם מהעובדה שמחקר זה נערך לפני חמישה

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

עשורים, כשמקומו של האב במשפחה ותרומתו הפוטנציאלית להתפתחות ילדים היו מוכרים במידה מעטה בלבד.

בניגוד לתקופה ההיא, כיום אין ספק באשר למקומם של אבות בחיי ילדיהם. בעשורים האחרונים גברה ההכרה בתרומה הייחודית של אבות להתפתחות ילדיהם מבחינה רגשית, חברתית ואקדמית (Cabrer, Tamis-LeMonda, Bradley, Hofferth, & Erickson, 1998; Lamb, 2000; Doherty, Kouneski, & Erickson, 1998), וממצאי מחקרים חזרו והצביעו על רצון האבות לקחת חלק משמעותי בגידול הילדים. מחקרים הראו שרצון האבות לטפל בילדים וליצור קשרים רגשיים משמעותיים עימם הובילו לשינוי מהותי בתפיסת התפקיד האבהי, וזה הפך להיבט מרכזי בזהותם (עירן-יונה, 2008; פרץ, 2007; גר, 2002; Casper & O'Connell, 1998; Bianchi, 2000; Berlyn et al., 2008; Pleck & Masciadrelli, 2004; Shapiro & Krysil, 2010; McBride et al., 2005; Storhaug & Oien, 2012).

השינוי בתפקידם ובהותם של אבות מחד גיסא, והחסר בידע על חוויותיהם של אבות שילדיהם הוצאו מהבית בצו בית משפט מאידך גיסא, היוו בסיס מרכזי למחקר הנוכחי. ההתמקדות באבות אשר התגוררו עם ילדיהם בעת ההוצאה אפשרה ללמוד על חוויית האבות ועל דרכי התמודדותם באופן ישיר ובלתי אמצעי.

שיטת המחקר

שיטת המחקר, מדגם והליך

שיטת המחקר האיכותנית נבחרה כדי לפתח הבנה מעמיקה על נושא שהידע לגביו כה מוגבל. על בסיס הגישה הפנומנולוגית ביקש המחקר הנוכחי להעמיק אל לב עולמם הסובייקטיבי של אבות שילדיהם הוצאו מהבית בכוח החוק (Giorgi, 1997; Moustakas, 1994; Patton, 2002).

תהליך הדגימה היה מכוון מטרה (purposeful sampling); ובחירת המרואיינים התבססה על עקרון התואמות (Morse, 1994), כדי להגיע למרואיינים שיענו על הקריטריונים הבאים: (1) אבות המתגוררים עם ילדיהם; (2) לפחות אחד מילדיהם הוצא מהבית למסגרת חוץ-ביתית בשנתיים-שלוש האחרונות; (3) גיל הילדים שהוצאו לא עלה על 12, כדי להימנע מסוגיות הקשורות לגיל ההתבגרות; (4) הוצאת הילדים נעשתה במסגרת חוק הנוער; (5) האבות מטופלים בידי עובד סוציאלי לפי חוק הנוער; (6) דוברי עברית, כדי לנטרל ככל האפשר סוגיות הנובעות מהיבטים תרבותיים.

המדגם כלל 15 אבות בני 33 עד 69. הגיל הממוצע היה 47.9 שנים. כל האבות היו יהודים ילידי הארץ, למעט אחד שהוא יליד מרוקו ועלה לארץ בגיל 13. לשניים מהאבות בעלי השכלה של שמונה שנות לימוד, לשישה אבות בין 9-11 שנות לימוד, לשישה

אבות השכלה תיכונית ושלושה אבות למדו עוד שנתיים-שלוש. בעת הריאיון תשעה מהאבות עבדו, שישה לא עבדו (שניים מהם בשל מגבלת נכות ואחד פרש לגמלאות). בעת הוצאת הילד מהבית שבעה מהאבות היו נשואים, שלושה חיו בזוגיות ללא נישואין, וחמישה היו אבות משמורנים גרושים או פרודים.

עבור עשרה אבות הייתה זו הוצאה ראשונה של ילדיהם. בשני מקרים הוצאו חלק מהילדים בתקופה מוקדמת יותר ובמקרה אחד הייתה זו הוצאה חוזרת של הילדים לאחר שהוצאו בינקותם והוחזרו למשפחה. בשני מקרים הוצאו הילדים לראשונה מאימהותיהם למסגרת חוץ-ביתית ולאחר תקופה הוחזרו לאבותיהם, וזו להם הוצאה נוספת. אצל שליש מהאבות הוצא יותר מילד אחד. ב-11 מהמקרים הוצאו הילדים למסגרת של פנימייה, בשני מקרים הוצאו הילדים למרכז חירום, באחד מהם הילד שהה בעת הריאיון במרכז החירום ובמקרה השני כבר סודר בפנימייה. במקרה אחד סודר הילד במסגרת של משפחתון ובמקרה אחר סודרו הילדים באומנה במשפחת האב.

מתוך רצון להבין את החוויה של האבות ואת המשמעות שהם מייחסים לה, נעשה איסוף הנתונים באמצעות ראיונות-עומק מובנים-למחצה, כדי לאפשר לאבות לספר את סיפורם בדרכם ובשפתם (שקדי, 2003). את הראיונות ערכה הכותבת הראשונה באמצעות מדריך ריאיון שפותח על בסיס סקירת הספרות והתייעצות עם אנשי מקצוע בתחום. מדריך הריאיון התמקד בארבעה תחומים מרכזיים מלבד מידע על האב ועל הילדים שהוצאו מהבית: (1) חוויית האבהות; (2) נסיבות הסידור; (3) חוויית האבות ביום הפרידה; (4) משמעות הפרידה והשלכותיה. הריאיון התבסס כאמור על מדריך זה, אם כי הוא התנהל באופן שאפשר דיאלוג ופיתוח יחסי אמן בין המראיינת למרואיין, ומעבר בין נושאים לפי התפתחותו.

ניתוח הראיונות

הראיונות הוקלטו ותומללו מילה במילה. במהלך הראיונות ואחריהם נרשמו הערות, התרשמויות ותחושות שהתעוררו בלב המראיינת (field notes). לאחר עריכת שלושה ראיונות נערך ניתוח ביניים כדי לבחון אם יש היבטים נוספים שבהם כדאי להתמקד, ולנוכח רגישות הנושא – להחליט מהי הדרך הטובה ביותר לגעת בהם. ניתוח זה סייע בראיונות הבאים. שתי הכותבות ניתחו את הראיונות על בסיס הגישה הפנומנולוגית בשלושה שלבים עיקריים: בשלב הראשון נקראו הראיונות בקפידה, כל אחד בנפרד, כדי להגיע להבנה הוליסטית של חוויית המרואיין בכל הקשור לאבהותו בעקבות הוצאת ילדו מהבית מכוח החוק. תוך כדי קריאת הראיונות נכתבו הערות לאורך הטקסט כדי לזהות קטגוריות ראשוניות שעלו בסיפורי המרואיינים. בשלב השני חולק חומר הראיונות ליחידות משמעות תוך זיהוי תימות ותת-תימות שנגעו לתוכן ולהקשר. בשלב השלישי אורגנו התימות העיקריות לתמונה אינטגרטיבית וקוהרנטית (שקדי, 2003; Giorgi,

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

1997). כך למשל, בראיונות תיארו האבות מגוון רגשות בתגובה לפרידה הכפויה מהילד. בהערות שכתבו החוקרות בשולי הראיונות צוינו הרגשות השונים שתיאר כל אב והם קובצו לתימה אחת שנקראה בשם "תגובה רגשית של האבות להוצאה החוץ-ביתית", תוך חלוקה לרגשות שעלו ברגעי הפרידה ולאחר זמן. בשלב זה בלטו תיאורים הקשורים לאובדן ולאובדן טראומטי. אלה קובצו יחד. בתגובות האבות לאחר הפרידה זוהו בהדרגה ביטויים רגשיים שהצביעו על תהליך שקיבל את השם "התרגלות", הדומה במרכיביו לשלבים המתרחשים בתהליך אבל. יש אבות שאף ציינו במפורש:

לאט-לאט את מתרגלת... גם ההורים שלי כשהם מתו – עכשיו התרגלתי.

בשלב זה הופרדו האובדן והאבל מכלל התגובות לתימה שעמדה בפני עצמה. לתימה זו התווספה תוך כדי ניתוח תת-תימה שעסקה בהתפתחות האבות, ומאפיינייה דומים למה שנהוג לכנות צמיחה פוסט-טראומטית. תהליך זה הניב בסופו תימה שנקראה "אובדן, התאבלות והתרחבות הזהות ההורית".

איכות המחקר

לחיזוק אמינותו של המחקר הנוכחי (trustworthiness) ולהגברת מידת המהימנות והתוקף שבו, אומצו שיטות הכוללות שקיפות הליכי המחקר, ניהול יומן מחקר, שימוש בצייטטות רבות, ביקורת עמיתים (peer review) וניהול מאגר הנתונים. כדי למנוע הטיה בכל אחד משלבי המחקר נדרשה ערנות רבה מהכותבת הראשונה שערכה את הראיונות והייתה גורם מרכזי בניתוח הנתונים, לנוכח היותה אישה, אם, ועובדת סוציאלית לפי חוק הנוער בשירותי הרווחה. לפיכך היא ניהלה יומן מחקר ופגישות קבועות עם החוקרת השנייה בשלב הראיונות ולאורך כל תהליך ניתוח הנתונים. במפגשים אלה עובדו נושאים שונים שעלו מהמפגש בין העולמות האישיים והמקצועיים של החוקרות לבין הנתונים שנאספו. פרק הממצאים במסגרת דוח המחקר הסופי כלל צייטטות מרובות מהנתונים המקוריים בליווי ההתייחסויות של החוקרות. כדי לקבל נקודת מבט נוספת על תהליך ניתוח הנתונים שאינה תלויה בפרספקטיבה המושגית של החוקרות, הוצגו נתוני העבודה בכנסים מדעיים, ובהם הייתה לחוקרות הזדמנות לקבל משוב על ממצאי המחקר מגורמים מקצועיים שונים. אלה חידדו את מקום החוקרות מול הממצאים וסייעו אף הם בצמצום השפעת ההטיות האישיות על ניתוח הנתונים. כל שלבי המחקר תועדו, ותמלולי השיחות אוחסנו במאגר ייעודי.

סוגיות אתיות

לאחר אישור ועדת האתיקה של האוניברסיטה וקבלת האישורים הרלוונטיים מהגורמים המוסמכים במשרד הרווחה וברשויות המקומיות, נעשתה פנייה לפקידי הסעד במחלקות

לשירותים חברתיים ברחבי הארץ לשם איתור מרואיינים המתאימים לקריטריונים שנקבעו.

כדי לשמור על פרטיות המרואיינים הפוטנציאליים נעשתה הפניה הראשונית לאבות על ידי העובדים הסוציאליים המטפלים במשפחה. אלה פנו לאבות שעמדו בקריטריונים, הסבירו להם את מטרת המחקר ובדקו את נכונותם העקרונית להשתתף במחקר.

כדי למנוע מן האבות תחושת לחץ להיענות לבקשה להשתתף במחקר, העבירו המטפלים מסר ברור, כי להסכמתם או לסירובם להשתתף במחקר לא תהיה כל השפעה על הטיפול בהם. הקשר הישיר של החוקרת עם האבות נעשה רק לאחר שהאבות נתנו את הסכמתם הראשונית לעובד הסוציאלי. בפנייה הטלפונית של המראיינת לאבות שוב הוסבר על המחקר ועל מטרתו. רק לאחר שהאבות הביעו נכונות להשתתף במחקר נקבע עימם מועד לריאיון. לאור רגישות נושא המחקר, נאמר לאבות לפני התחלת הריאיון כי באפשרותם להפסיק את הריאיון ואת הקלטתו בכל שלב. כמו כן הודגש בפניהם שהמידע שיימסר בריאיון ישמש למטרות מחקר בלבד ושיושמט כל פרט שיאפשר לזהות את האב, הילד או המשפחה. הריאיון החל רק לאחר שהאבות הביעו שוב נכונות להשתתף במחקר וחתמו על טופס הסכמה מדעת.

לנוכח ההכרה שריאיון בנושא כה רגיש עלול לעורר בקרב האבות רגשות, תהיות ומחשבות שלא התעוררו קודם לריאיון, נאמר לכל אחד מהאבות שהם יכולים ליצור קשר טלפוני עם המראיינת, כדי לאפשר למי שירצה לדבר לשוחח על התכנים שעלו בריאיון.

הראיונות נמשכו בין שעה וחצי לשלוש שעות והם נערכו במקומות שונים לפי בחירת המרואייין – בבית המרואייין, בבית כנסת ובלשכות רווחה. הראיונות התארכו מעבר למצופה, כיוון שאבות רבים שמחו להזדמנות לפתוח את ליבם ולשתף בחוויותיהם.

ממצאים

בניתוח הראיונות בלטו חמש תימות מרכזיות: (1) אבות במצוקה: הקריסה, הקריעה והאובדן הטראומטי; (2) יגון לא מוכר, האשמה ואשמה; (3) מחשבות והתנהגויות מפצות; (4) גדילה והתפתחות בתפקוד ובזהות ההורית; (5) תמיכה מקצועית: הצורך והתרומה.

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

אבות במצוקה: הקריסה, הקריעה והאובדן הטראומטי

עוצמות גבוהות של מצוקה בלטו באופן ניכר כשהאבות תיארו את מעמד בית המשפט ואת רגעי הפרידה מהילד.

רגע הקריסה במעמד בית המשפט

רוב האבות חוו את מעמד הדיון בבית המשפט כטראומטי במיוחד. חלקם תיארו אותו כ"גזר דין מוות".

הרגשתי באותו רגע שהעולם קרס, גזר דין מוות. זה כמו לדפוק לעצמי כדור בראש באותו רגע. על סמך מה תיקחי לי ילדים? [...] כאילו את גוזרת עלי גזר דין מוות באותו רגע. (עדן)

האבות תיארו את הדיון בבית המשפט כמעמד טעון ביותר שעורר בהם תחושת איום וגרם להם שיתוק אשר הקשה עליהם להביע את עמדתם. מיטיב לבטא זאת עדן:

לא יצאו לי מילים מהפה במשך רבע שעה. אני מת להוציא מילה ואני לא מצליח. עד שלא מגיעים לרגע הזה לא יודעים מול מה עומדים [...] זה בית משפט [...] עצמתי את העיניים לרגע ואמרתי: תמות נפשי עם פלישתים [...] אני והאמת שלי פה, מה יהיה – יהיה. ובכיתי, אני זוכר, לקח לי איזה רבע שעה, אני רק בוכה. אני לא יודע איך לדבר גם [...] (עדן)

קראו לי לשנייה אם אני מסכים, כן או לא. עמד לי פה כזה, גולה כזאתי, וכמעט לא הסכמתי [...] זה אי אפשר לתאר [...] הנה אני מוציא את הילד, התחלתי להזיל דמעות כזה. (אבי)

הקריעה ברגעי הפרידה מהילד

רגעי הפרידה מהילד נותרו חרוטים בלב חלק גדול מהאבות כמו מעמד בית המשפט. אבות סיפרו בהרחבה על הרגעים שבהם היה עליהם להיפרד מהילד, ותיאוריהם מלמדים על העוצמות הרגשיות וייסורי הנפש שהתעוררו בקרבם ברגעים אלו.

הוא לא רצה בשום פנים [...] להיפרד מאיתנו [...] כשהגענו לשם הוא זעק כמו חיה [...] קילל [...] אמר הרבה דברים, מתוך זעם וכעס. זה היה [...] כאילו הוא מעניש אותי. איך אני שם אותו והולך [...] מאוד קשה [...] אני נקרעתי [...] הרגשתי כאב שנוטש את הילד בשעת צרה [...] ספגתי את הכול [...] נתתי לו לפרוק, הבנתי אותו. (רוני)

מעדויות האבות עולה כי העוצמה הרגשית של הכאב מקורה כפול: ההאשמה של הילדים ותגובות ההתנגדות הקשות שלהם.

מדבריו של אב זה ואחרים עולה שעל אף עוצמת המצוקה והקושי לשלוט ברגשותיהם, הם התאמצו לנהוג באיפוק כדי לא להכביד עוד יותר על ילדיהם. כך למשל, תיאר זאת דור:

היה לי קשה להיפרד מהילד [...] התרגשתי [...] יצא לי קצת דמעות אבל לא בכיתי ליד הילד, הסתובבתי [...] עצבות, היה לי קשה [...] אמרתי לו: אל תדאג [...] באמצע הדיבור [...] ברחתי החוצה [...] אמרתי: אני יוצא לעשן [...] בכיתי. לא רציתי שירגיש שאני בוכה, שלא יישבר בתוך עצמו. (דור)

“אתה לא אבא”

האבות דימו את הפרידה מהילד לאובדן, ורבים מהם תיארו חוויה טראומטית של האובדן. דוגמה לכך מציג אב המתאר, כמו רבים אחרים, תחושה שאקט ההוצאה נטל ממנו את הזכות להיות ‘אבא’, השאיר אותו ללא כל תפקיד, ובאופן מטפורי רצחו אותו.

זה כמו לרצוח אותי [...] את אימא, תארי לך שאני לוקח לך את הילד. את מתארת מה אומרים לך? תשמעי, את לא יכולה להיות אימא, שללנו לך את הזכות להיות אימא [...] אין לי תפקיד. אני לא יכול לקחת אותם לבריכה, לים, לגן [...] זהו [...] אתה לא אבא. אתה לא אבא [...] אתה לא יכול להגן עליהם. אתה לא יכול לקום ולהגיד להם כלום. (נאור)

היו שתיארו את ההוצאה ואת הרגעים שבאו בעקבותיה כתחושה הדומה למה שמתרחש בעקבות מוות:

אותו יום שלקחו אותם הרגשתי דיכאון [...] כמו שההורים שלי נפטרו. (יאב)

אחרים דימו אובדן זה לכריתת איבר:

זה דבר קשה [...] להוציא את הילד שלך מהבית זה כאילו חלק מהגוף שלי יצא מהבית. (מתן)

אב אחר תיאר את תחושת הפנטום המתלווה לכריתת איבר:

כאילו אני חי בלי איזשהו איבר [...] אם זה קורה בצורה של כוח או בכפייה [...] זו הרגשה מאוד קשה. זה כאילו תולשים ממך משהו [...] כשכורתים איבר למישהו אומרים שלפעמים יש תחושה, אפילו שנים אחרי זה הוא מרגיש כאב באיבר הזה, שלא נמצא, הוא מרגיש אותו כאילו, אז זה אותו דבר, אותה הרגשה. ככה אני כהורה מרגיש וזה קשה. זה גם עצב, עצב. זה עצב שמלווה אותי כל הזמן, גם כשהוא נמצא. (שלוו)

בתיאור חוויות האבות שבתהליך הוצאת ילדיהם מהבית, ותיאור החוויה שהתלוותה לשלילת זכויותיהם כאבות, בולט השימוש בשפה מטפורית של התאבדות – “לדפוק

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

לעצמי כדור בראש", הקרבה עצמית – "תמות נפשי עם [...] ", רצח – "זה כמו לרצוח אותי [...] " וכריתת איברים – "כאילו תולשים ממך משהו [...] כשכורתים איבר". נראה שהשימוש בשפה בעלת קונוטציה כוחנית ואלימה היה הדרך שלהם להעביר לשומע את עוצמת הרגשות הקשים והמצוקה שחוו.

אבות רבים תיארו בהרחבה מגוון רחב של תחושות גופניות, רגשות והתנהגויות שאפיינו את הימים הראשונים. התיאורים דומים לתגובות שעליהם מדווחים אנשים מיד לאחר אובדן של אדם קרוב:

היום הראשון שהיא יצאה מאוד כאב לי עד שקיבלתי ממש סחרחורות וכמעט התעלפתי... הרגשתי [...] צער בלב [...] הרגשתי מין ריקנות, ריקנות בגוף, הגוף שלי ריק מכל דבר [...] לא רציתי לקום מהמיטה. נשארתי במיטה יומיים. לא אכלתי, לא שתיתי שום דבר [...] האמת – אני רציתי בהתחלה [...] לאבד את עצמי לדעת. (עמית)

זה לא קל בהתחלה, עברתי ימים מאוד קשים [...] פתאום הבית ריק [...] קשה להתנתק ממנו [...] פתאום הילד נעלם לי [...] תשמעי, זה הלם [...] לא ידעתי איך להתמודד עם כל זה [...] פשוט לא היה קל [...] מוציאים ילד, ותשמעי, את מתגעגעת אליו וכל זה. (עומר)

האבות תיארו ריק שנוצר בחייהם. הוצאת הילד מהבית כאילו נטלה עימה את סממני החיות שייצרו הילדים בבית, ורוקנה מתוכן את תפקידם ההורי:

זה קשה, אני לא רגיל, אני רגיל לרעש, רגיל לבלגן בבית, פתאום אין לי כלום, שקט, אני בא הביתה לשקט. זה אכל לי את המוח [...] עכשיו אני לא צריך לקנות הרבה אוכל [...] אין לי למי לבשל עכשיו, אין לי על מי לצעוק, אין לי עם מי לריב, אין לי עם מי לצחוק. (עדן)

אבות תיארו את חוויית החסר המתעוררת בשגרת חייהם כשהם ממלאים את תפקידם האבהי לילדיהם האחרים שנשארו בבית:

אני חושב עליו כל יום [...] כשאני לוקח את הבנות לגנים ואז הייתי לוקח אותו לבית הספר [...] בבוקר כשאני מלביש אותם [...] אני חושב עליו [...] הייתי צריך להלביש עכשיו שלושה ילדים. או כשאני מקלח אותם אז הוא חסר, את מבינה?

כואב לי שהוא מחוץ לבית, שהוא לא עם האחים שלו ביום שישי [...] קשה לי שהוא לא פה [...] אנחנו שישה, יש אחד חסר [...] אני לא מראה את זה, אבל בתוכי זה קצת קשה. זה ילד חסר בבית, כאילו ילד שאיננו, זה ממש קשה. (אבי)

אבות רבים תיארו את הגעגוע והערגה לנוכחות הפיזית של הילד:

התגעגעתי אליהם [...] והייתי מת שהם יחזרו הביתה. היה לי רגעים שהייתי נשבר, הייתי אומר: די אלוהים, בבקשה תחזיר אותם [...] אני מתגעגע אליהם. (עדן)

האבות תיארו את חוויית החסר והכאב גם במחשבתם על הילדים שנמצאים במסגרת מחוץ לבית:

זה בלי אבא ובלי אימא [...] זה ילד קטן [...] איך הוא ישן לבד? [...] איך הוא מרגיש בלב [...] מה הוא מרגיש בפנים? כאילו מה, אבא זרק אותי? [...] את מבינה? [...] יענו דחוי, את מבינה? (מתן)

נוסף לכאב, האבות ביטאו פחד לאבד את מקומם כאבות בשל הריחוק הפיזי מילדיהם. לרבים סימן הריחוק הפיזי לאורך זמן מכשול שעלול להקשות על שמירת קשר קרוב ומשמעותי של הורה עם ילדו. כך מתאר זאת דני:

שלא יאבדו את הקשר איתי [...] תראי, הזמן [...] והריחוק עושה את שלו [...] ילד של פנימייה [...] לא נמצא בבית הרבה [...] קורים דברים מזה שאנשים נמצאים הרבה זמן ביחד [...] נפתחים יותר, מדברים יותר ויש הכרות מעמיקה [...] הקרבה מאוד חשובה [...] מזה שהיא לא תהיה כל כך קרובה, אולי היא כאילו תאמץ לה איזשהו גורם אחר, מדריכה [...] הזמן עושה את שלו וזה מאוד מדאיג שילדה מתרחקת קצת [...] יש הבדל בזה שאתה מבקר פעם בשבוע לזה שאתה חי איתם בבית. (דני)

לצד האובדן, הכאב, הפחד והגעגוע, רובם תיארו תהליך של התרגלות.

תראי [...] עכשיו פחות קשה לי [...] זה כמו משהו שבלעתי ואני צריך לעכל את זה [...] אני מתחיל לעכל את זה, אני עכשיו פחות נרגש [...] ואני כאילו מתחיל להשלים לאט, לאט. אומרים שהפתרון הכי טוב זה הזמן. אותו דבר באבל ובצער [...] הזמן עושה את שלו. עובר עוד שבוע ועוד שבוע ועוד שבוע כאילו אני מתחיל להתרגל. לא מתרגל לזה שהיא לא נמצאת איתי, אבל הכאב פחות קצת. (דני)

יגון לא מוכר, האשמה ואשמה

מתיאורי האבות ניכר כי בני משפחתם וחבריהם לא יכלו לראות ולהכיר במצוקה ובייסורים שהיו מנת חלקם.

סיפרתי לכמה אנשים [...] חברים ממש טובים [...] אז החבר [...] ניסה לשכנע אותי כאילו שאולי זה יותר טוב בשבילך [...] תראי, אני עם הרגש וזה אז את אותו רגע [...] אומרת יאללה [...] מה אתה מביין כאילו? (יואב)

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

עוצמת המצוקה שחוו האבות גברה שעה שנאלצו להתמודד עם הכעס וההאשמה שהופנו כלפיהם, במיוחד מצד סביבתם הקרובה: האימהות, האחים שנותרו בבית ובני המשפחה המורחבת אשר התנגדו להוצאת הילד. הם ראו באב אחראי למצב מעצם העובדה שהוא לא מצא דרך למנוע את הוצאת הילד מהבית. תגובות אלה של הקרובים להם ביותר השאירו את האבות בחוויה מתמשכת של בדידות.

אשתי לא רצתה [...] היא הייתה מאשימה רק אותי [...] כאילו, בגללך עכשיו הילד בפנימייה [...] אני מרגיש עם זה לא טוב אם היא מאשימה רק אותי. (שון)

אחותי [...] אומרת לי: אתה לא עושה כלום [...] היא כועסת עליי. היא אומרת [...] אתה בושה למשפחה. עדיף שתהיה נרקומן אבל תהיה אבא שלא יוציאו לך את הגורים מהבית. (נאור)

ההורים שלי אמרו: אתה אשם [...] הם לא רצו [...] אמרתי להם: לא מספיק האבן שיש לי על הלב? בגללו אתם מוסיפים לי עוד יותר גרוע. (נמרוד)

בבואת הכישלון השתקפה לא רק בעיני הזולת. מרבית האבות האשימו את עצמם בכך שילדיהם הוצאו מהבית. רבים מהם ביטאו את התחושה שהם לא הצליחו למלא בצורה אחראית את התפקיד ההורי. חלק מהאבות חשו אשמה על היבטים שונים ובכללם יחסם הנוקשה כלפי ילדיהם, על כך שהם שתו לשכרה, לא נתנו די תשומת לב לילדיהם או על שלא חיבקו אותם מספיק.

הייתה לי אחריות, אני אבא [...] אני אשם, אם אני הייתי חזק ולא הייתי שותה [...] אז הוא היה אצלי היום [...] זה קרה בגלל השכרות שלי שאיבדתי אותו [...] הייתה [...] פגיעה מסוימת בילד בגלל שהאבא משתכר מדי פעם ומזניח אותו [...] אני שותה והוא סובל [...] את מבינה? (שלוו)

אני האשמת את עצמי [...] סתם דוגמה, החיבוק כשהייתי נכנס הביתה והייתי נותן אותו לילד שלי. אם הייתי מחבק אותו עוד 01 דקות יותר זה לא היה קורה. (עדן)

אבות שגידלו את ילדיהם לבדם, בכוחות עצמם, ביטאו תחושות אשמה על שנעדרו שעות רבות מהבית לצורכי פרנסה.

היו לי [...] הרבה יסורי מצפון כי ביליתי המון שעות בעבודה [...] אני מודע לזה שאני כאילו יש לי אשמה מסוימת שאני לא בבית אבל אני גם מפרנס. (דני)

מחשבות והתנהגויות מפצות

האבות השתמשו במגוון אמצעים קוגניטיביים והתנהגותיים כדי להתמודד עם הרגשות הקשים שעוררה בהם הוצאת ילדיהם מהבית מכוח החוק.

“אני משקר את עצמי”

מרבית האבות התמודדו עם מצוקתם הרגשית במציאת הסברים מגוונים שיניחו את דעתם ויאפשרו להם להפחית את המצוקה, מה שמכונה בשפה המקצועית רציונליזציה.

ההוצאה היא בחירה שלי

אף על פי שכל הילדים הוצאו מהבית בכוח החוק, היו אבות שתיארו את ההוצאה של הילד כבחירה שהם עשו מתוך דאגה לילד ומתוך אחריותם כהוריו.

כשראיתי שהוא קצת התדרדר [...] התחלתי לחשוב על הדברים [...] קיבלתי החלטה לשים אותו בפנימייה [...] אמרתי לו [...] אני רוצה שתצא בן-אדם, בשביל זה אני שם אותך שם, אני אוהב אותך. אמרתי לו: עזוב בית משפט [...] אני לבד, בתור אבא, אני רוצה שתלך לפנימייה. (דור)

טובתו של [הילד] הייתה שהוא ייצא מהבית. זה היה על דעת עצמי [...] בהכרה מלאה שהוא לא פה וההחלטה נכונה [...] ההכרה שלי היא שההחלטה היא הכי נכונה והכי צודקת [...] ההחלטה שהתקבלה זה מתוך אחריות. (אמיר)

אחרים תיארו את המצב כתלוי בבחירתם ובשיקול דעתם תוך התעלמות מוחלטת מהעובדה שהוצאת הילדים נעשתה בכוח החוק.

אם אני רוצה מחר להוציא אותו משם אני יכול להוציא אותו [...] זה הסכמה רק שלי. זה לא דבר שהוא בכוח [...] הכול תלוי בי [...] השאלה אם מתאים לי. (עומר)

מתי שהם רוצים שיבואו הביתה [...] קשה לי, אני לא מתמודד עם זה [...] אני משקר את עצמי [...] אני מכניס לעצמי למוח שעכשיו יש חושך בחוץ אבל יש שמש בחוץ. אז מה עשיתי בזה?

ההוצאה היא מצב זמני

כדרך להקל על כאבם, אבות רבים המעיטו מעוצמת ההליך החוקי בהתייחסם להוצאת הילדים מהבית כאל מצב זמני שיחלוף תוך זמן קצר, מצב שהוא פורמלי במהותו ואין לו משמעות של ממש עד כי אפשר לשכוח אותו.

טראי [...] לא לוקחים לי אותה לצמיתות [...] זה משהו זמני. (דני)

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

צו זמני [...] החלטתי שזהו, אני לא מדבר על זה בכלל. פשוט שוכח מזה, זה כולה כמה חודשים [...] וזה לא מפריע לי כרגע. זה קטע פסיכולוגי, אם לא תתייחסי לצו הוא לא יציק לך [...] הוא לא קיים [...] אני לא רואה אותם? הם לא באים אליי? [...] אני מגדל אותם [...] אני הכול [...] אם אני לא מדבר על זה אני בכלל שוכח שיש צו. (עדן)

ראיתי אותו [את הצו] כפורמלי בלבד [...] וזה לא הטריד אותי. (אמיר)

השימוש של אבות ברציונליזציה בא לידי ביטוי גם בהסברים שהם נתנו לעצם הוצאת הילדים מהבית ולשהותם במסגרת.

עדיף... בפנימייה הוא ילמד

מרבית האבות הדגישו שהוצאת הילד למסגרת חוץ-ביתית נעשתה לטובתו ומתוך דאגה לעתידו ולהתפתחותו.

כשראייתי שהוא לא רוצה ללכת לבית הספר [...] ראיתי שהמצב שלו רע, אז בשביל החינוך שלו [...] שלחתי אותו לפנימייה [...] אמרתי: ככה הוא ילמד יותר, הוא ייצא מחונך יותר [...] אמרתי לו: [...] זה בשבילך [...] יהיה לך עתיד, יהיה לך הכול. (דור)

היו אבות שהסבירו כי ההוצאה מהבית נועדה להעניק לילד נקודת פתיחה טובה יותר לחיים מזו שהייתה להם, אחרים הסבירו כי ההוצאה נועדה להרחיקו מסביבת חיים מסכנת ולמנוע את התדרדרותו לעולם הפשע והעבריינות.

אני לא רוצה שהילד שלי יעבור את מה שאני עברתי. שיהיה לי טוב כמה שאני רוצה לילד הזה טוב [...] בגיל 31 [אבי] לקח אותי לעבוד בבניין [...] אני לא רוצה שהבן שלי יגדל כמוני [...] שיהיה ילד מלומד, שיצא ממנו משהו. (שון)

הם יצאו לפנימיות כי היינו גרים [...] בשכונה שהיא הייתה מלאה נרקומנים וזונות והכול, אז כאבא טוב לא רציתי שהילדים שלי יתקלקלו כמו שאני רואה ילדים אחרים שהתקלקלו. (עמית)

מרבית האבות ראו את המסגרת החוץ-ביתית כסביבה מיטיבה המאפשרת מרחב גדילה עבור ילדיהם. הם ייחסו לצוות המקצועי ידע רב, משאבים ומיומנויות אשר מקנים להם את היכולת להתמודד עם הקשיים שיגלה הילד ולכוונו לדרך שתאפשר לו התפתחות וצמיחה.

כל האפקט של המשפחתון הזה... שהוא ילמד להיות עצמאי [...] יש להם שם [...] את כל הטיפולים ואת כל העזרה [...] העזרה בלימודים, פסיכולוגית [...] שמה הם מקבלים את המיטב שבמיטב [...] הוא הולך [...] למקום שהוא טוב, שאני סומך עליה בעיניים עצומות. (עומר)

עדיף [...] להכניס את הילד לפנימייה ואני יודע שהילד שלי משמה יצא ילד מחונך ילמד את החיים כמו שצריך, הוא ידע מה טוב מה לא טוב [...] בפנימייה הוא ילמד [...] לכבד אותנו [...] שמתי אותו שמה בשביל שהוא ילמד [...] מלמדים אותו את החיים שמה. (שון)

היה לי קשה

חלק גדול מהאבות הסבירו את הוצאת הילדים בקשייהם להתמודד עם כל הכרוך בגידול הילדים או בקושי שנבע מהמצב שהיה בבית. כך למשל היו אבות שציינו את מצבם הכלכלי ואת תנאי חייהם אשר לא אפשרו להם להמשיך ולגדל את ילדיהם, היו שתיארו קושי בהתארגנות ובשילוב מטלות הוריות עם עולם העבודה:

היה לי לדאוג לפרנסה ולדאוג לבנות ולדאוג לילד והיה לי קופת חולים [...] לדאוג [...] לאוכל, לכבס [...] נהיה קשה [...] וגם כל שני וחמישי מהבית ספר מתקשרים אליי [הילד] עושה בלגן [...] כבר לא היה לי כוח [...] אמרתי שאני יקרוס עם שלושתם או שאני יוציא אחד, את מבינה? (מתן)

חלק מהאבות קשרו את ההוצאה מהבית ליחסים מעורערים בתוך המשפחה, לקשיים בתפקוד האם עקב חולי נפשי:

הסיבה להוצאה שלו [...] שאימא שלו היא אישה שהיא מעורערת בנפשה [...] היא לא הייתה מסוגלת לטפל בילדים. (עומר)

מעדויותיהם עולה שההסברים המקלים שנתנו האבות לעצמם ולילדיהם כדי להתמודד עם הוצאת הילדים מהבית התייחסו לא רק לסיבות לעצם ההוצאה מהבית אלא גם לתפיסתם את המסגרת החוץ-ביתית.

תחשוב שהוא בצבא

כמה אבות נקטו אסטרטגיות אחרות להקל על עצמם בהתמודדות עם המצוקה הרגשית. אבי, לדוגמה, סיפר על הניסיון לשכוח את נסיבות ההוצאה ולשכנע את עצמו להתייחס לפרידה מהבן כאילו הייתה פרידה נורמטיבית של אב מבנו שמתגייס לצבא:

זה הרצון הטוב שלי לשכוח [...] אמרתי: תחשוב שהוא בצבא [...] היה לי קל להגיד שהוא הלך לצבא, שאני יודע שהוא בידיים טובות [...] היה קשה, גם בצבא זה קשה בהתחלה עד שמתרגלים. (אבי)

“אני נותן להם הכול”

אבות התמודדו עם המצוקה והכאב גם באמצעות התנהגויות מגוונות שנועדו לפצות את הילד. רבים דיווחו על פיצוי חומרי, לעיתים בעלות כספית גבוהה, למרות יכולתם

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

הכלכלית המוגבלת.

אני מנסה להרגיע את עצמי שאני נותן להם את הכול, הבנת? [...] זה מה שמרגיע אותי [...] אני קונה להם [...] תגידי לו אין לי כסף [...] תרגישי חרא [...] גם אתם בפנימייה גם אין לי מה לתת לכם? אז אני צריך להתאבד, אין לי מה לעשות בחיים [...] אני לא יכול לצאת מהפנימייה כשאני יודע שהשארתי את שניהם בוכים [...] ככה הבאת לו דברים [...] אז הם רגועים ונותנים לך את הנשיקה ונפרדים אתך ביפה [...] ואז גם ההרגשה שלך יותר טובה. אבל תארי לך, לא הבאת להם ושניהם בוכים, צורחים, אז למה באת בכלל לביקור. (יואב)

בחוויה של אב זה, המתנות שהוא קונה לילדיו הופכות אותו נוכח ומשמעותי בחיי ילדיו לאחר שאיבד את מרבית תפקידי האב השגרתיים מאז שהוצאו מרשותו. מדבריו עולה עוד שבאמצעות הבאת מתנות יקרות הוא מנסה לכפר על שאִפשר את ההוצאה מהבית. באמצעות התנהגות זו ניסו עוד אבות, כמו יואב, להרגיע ולשמח את הילדים ובאותה עת להקל על רגשותיהם הקשים ולשמר את דמותם כהורים טובים. דרך אחרת להקל על התחושות הקשות שחוו האבות הייתה לפצות את הילדים באמצעות השקעה מרובה ביחסים ובקשר עם הילד. חלק ניכר מהאבות סיפרו על קשר אינטנסיבי יום-יומי עם הילד בשיחות טלפון ובהתכתבויות באינטרנט. רבים השקיעו מאמץ ניכר בכל מפגש שהיה להם עם הילד.

אני משתדל להיות איתו כמה שיותר, לבקר אותו [...] אני [...] לוקח אותו מהבית ספר ומביא אותו למשפחתון, בשביל לראות אותו [...] אני הולך לפעמים באמצע השבוע, מתי שאני יכול ללכת אני הולך. (עומר)

[כ]שהם היו באים הייתי מתכונן כאילו נשיא המדינה מגיע. הייתי מכין את הכול לא לעזוב אותם לרגע. (עדן)

הקשר האינטנסיבי עם הילדים, הפניית מלוא תשומת הלב אליהם והעברת המסר שהם יקרים וחשובים להם הקלה על המצוקה הרגשית שחוו האבות, אפשרה להם לשמור על נוכחותם ומעורבותם בחיי ילדיהם, הפחיתה מהאיום על עתיד יחסיהם עם הילדים וחיזקה חוויה ותדמית הורית חיובית.

גדילה והתפתחות בתפקוד ובוהות ההורית

“תמיד אני רציתי להיות מה שעכשיו אני עושה”

לצד המצוקה הרגשית והמרחק הפיזי מילדיהם, מרבית האבות תיארו שינויים משמעותיים שחלו בתפקודם ההורי ובהשקפת עולמם בכל הקשור להורות. האבות

סיפרו שהם משקיעים משאבים רבים בתפקידם ההורי, הם מתעניינים יותר בחיי ילדיהם ומרגישים שהם "יותר אבות" מכפי שהיו קודם להוצאת הילדים.

היום אני אבא במשרה מלאה. אני יותר אחראי [...] יותר מעורב בחיים שלו [...] תראי, אז, הוא היה בבית, הייתי חוזר מאוחר מהעבודה [...] עכשיו אני הרבה יותר מעורב [...] יש לי תפקידים [...] הצגות, מסיבות [...] אני משתדל לראות אותו כמה שיותר [...] אני מעניק לו [...] את האהבה שהוא צריך, את השאלות [...] איך היה בבית ספר היום? עשית שיעורים? כל הדברים האלה. (עומר)

המשאבים שהאבות השקיעו בילדיהם, הנגישות, הפניות והרגישות שגילו כלפיהם הובילו למערכת יחסים קרובה ואינטימית יותר עם ילדיהם:

הקשר בינינו נהיה יותר חזק כי כשהם באו היה לי זמן בשבילהם. [כ]שהם היו איתי הייתי עובד שבתות חגים [...] היום הם באים [...] עד שהם נוסעים אני רק שלהם. אנחנו הולכים לים, טיולים ובילויים [...] הקטע של הפנימייה גם קירב אותי יותר אליהם [...] אני מתגעגע אליהם כל כך הרבה אז אני הולך לראות אותם יותר, ואני מתקרב אליהם יותר. אני יושב לדבר איתם שעות. פעם לא הייתי יכול לדבר איתם מילה, לא יכול לשמוע אותם, כל היום בבית, הרעש, לא יכול [...] אני מדבר איתם הרבה על [...] התחושות שלהם, מה הם מרגישים. בגלל זה אני אומר לך, אני היום קרוב אליהם יותר. (עדן)

חלק מהאבות ייחסו את השינוי שחל בתפקודם ההורי להקלה שחשו דווקא מכיוון שילדיהם נמצאים במסגרת החוץ-ביתית. הידיעה שיש מי שדואג לילדיהם ולצרכיהם היום-יומיים הפחיתה מהעומס הרגשי ומהאחריות הכבדה שהייתה מוטלת על כתפיהם ואפשרה להם להתפנות בצורה שונה לילדיהם. אמר מתן:

אני פחות מטפל בו פיזית אבל אני יותר חושב עליו, יותר דואג לו.

כמה אבות קשרו את השינוי בתפקודם ההורי לשינוי שחל בילד עם השמתו במסגרת:

אז הוא היה בקטע של התמרדות, לא יכולתי להתקרב אליו כמו שאני עכשיו מתקרב אליו [...] לא יכולתי [...] לתת לו פרס על מה שהוא עושה, הייתי חייב להעניש אותו [...] הייתי יותר כעוס עליו מבחינת זה שהוא יוצר בעיות לנו כהורים [...] כיום כל זה נעלם [...] כשהוא רואה שהוא ילד טוב, הוא מקבל רק טוב [...] תמיד אני רציתי להיות מה שעכשיו אני עושה, פשוט [...] עכשיו [...] הוא [...] ילד טוב וממושמע [...] הוא גרם לי להשתנות בתפקיד. (רוני)

אחרים שייכו את השינוי בתפקודם ההורי ובתפיסתם את צורכי ילדים לתובנות שרכשו, לעיתים קרובות בתהליך של התבוננות עצמית ובחינה מחדש של תפקודם כאבות בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית:

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

ממתי ש[הוא] יצא לפנימייה התחלתי לראות בילדים כערך עליון. פשוט הייתי צריך ללמוד את זה, לא להגיע לניסיון הזה אלא ללמוד את זה לפני זה [...] איך להתייחס לילדים [...] ואיך להתנהג איתם [...] הבעיה שהלימוד בא מהחיים [...] פעם [...] שלא הייתי יודע איך להתנהג לילד [...] זה המצב שהביא אותו [...] להיות יותר אגרסיבי, יותר אלים [...] יחס זהו. יחס לילדים, להרגיש אותם זה לא סתם כמו שאז הייתי מרגיש אותם [כמו] חפץ. (נמרוד)

החלטתי לשנות שיטה [...] וראיתי שהשיטה השנייה שבחרתי יותר טובה [...] סובלנות זה הסוד של ההצלחה עם הילד [...] אוון קשבת [...] שילד שופך ואומר [...] מה מציק לו, דרך זה אפשר לעזור לילד [...] זה דברים שלא קונים בכסף [...] המרכיב החשוב ביותר זה תקשורת עם הילד, סובלנות ואוון קשבת. (רוני)

תמיכה מקצועית: הצורך והתרומה

“אין לי אף אחד שאני יכול לדבר... מלבד העובדת הסוציאלית”

בחינת הראיונות מלמדת שמרבית האבות לא פנו לקבלת תמיכה ועזרה מקצועית בהתמודדות הכרוכה בתהליך הוצאת ילדיהם מהבית. עם זאת, רבים מהם רצו שעזרה רגשית-נפשית תוצע להם לאחר הוצאת הילדים מהבית, גם כדי להתמודד עם המצוקה שלהם וגם כדי שיוכלו להוות מקום טוב לילדיהם לחזור אליו. כך אומרים אבות אלה:

שיהיו איתי בקשר יותר רציף ממה שהיה. לשאול מה נשמע, מה שלומך? [...] העובדות הסוציאליות קשה מאוד לתפוס אותן. הכוונה [...] שיתמכו בי, ישאלו שאלות, מה נשמע? (עומר)

בשביל לעזור לילד [...] אנחנו צריכים גם שיעזרו לנו [...] אם אתם כל כך רוצים שהילדים יצליחו [...] צריכים לחזור לבית חם ואוהב [...] יותר להתערות בחיים של הזוג [...] יותר לשאול, יותר לבקר, לראות אם אפשר לעזור. (רוני)

עדויות האבות שקיבלו עזרה מקצועית מלמדות כי תמיכת אנשי המקצוע הייתה מרכיב מרכזי וחיוני שאפשר פורקן רגשי ושיתוף במצוקותיהם.

היה לי מזל אחד גדול שאני קיבלתי סיוע [...] טיפול אישי, פעם בשבוע, בשעה קבועה. אני מקבל שעה שלמה [...] רק כשהייתי מגיע לעובדת הסוציאלית הייתי מתפרץ [...] בבכי [...] הייתי [...] מקיא את הכול החוצה אצלה, הייתי מדבר איתה, אז הכול היה עולה עוד פעם [...] לא היה לי קל בכלל [...] אין לי אף אחד שאני יכול לדבר [...] מלבד העובדת הסוציאלית שהיא שימשה לי כפסיכולוגית שאני יכול לשבת מולה ולשפוך את הלב [...] הוצאתי [...] את כל

המשקעים [...] זה עזר לי, אני התפרקתי שם. הייתי מגיע מפורק אבל, כאילו הוצאתי הכול החוצה [...] אני יכול להגיד לך שנעזרתי המון, אם העובדת הסוציאלית לא הייתה בתמונה אני יכול להבטיח לך [...] הייתי מרגיש הרבה יותר גרוע, הנפש שלי גם הייתה נפגעת [...] המחלה הכי גרועה לבן אדם זה [...] הבדידות והצער שכן אדם נושא איתו [...] בן אדם מאבד את השפיות שלו [...] מזה שהוא מדוכא יתר על המידה [...] ולא טוב לו, הוא עושה מעשים שהוא לא אמור לעשות אותם. (דני)

דני ממשיך ומתאר בפירוט כיצד תמיכת העובדת הסוציאלית בלשכת הרווחה באמצעות ייעוץ והדרכה הורית שימשה גורם שסייע לו לתפקד טוב יותר כהורה:

אני מקבל הדרכה הורית, העובדת הסוציאלית ברווחה [...] מיעצת לי איך להתמודד עם הדברים, איך להגיב [...] שיתפתי אותה בדברים [...] והיא עזרה לי המון [...] אם לא הייתי מקבל את כל הייעוץ ואת ההדרכה [...] שהקדישו לי אני היום הייתי נמצא במקום אחר [...] החיים שלי השתנו [...] העובדת הסוציאלית עזרה לי בהמון תחומים וכיוונה אותי [...] הרבה פעמים, אני הרמתי ידיים ואמרתי לעובדת הסוציאלית, אני חסר אוניס בקטע של התמודדות עם הגדולה ואני רוצה צלע משולשת [...] כשאני מביא עוד גורם אחד עם הגדולה אז היא הייתה פונה לעובדת הסוציאלית [...] משתפת בדברים שכואבים לה, ואני הייתי פונה לעובדת הסוציאלית.

דיון

התמונה המתקבלת מממצאי המחקר מראה כי תהליך הוצאת הילדים מהבית בסמכות החוק מטלטל את האבות, נצרב בתודעתם כחוויה טראומטית היוצרת שבר עמוק וזה מאיים על זהותם ההורית. האבות מדווחים על חוויה מתמשכת של אובדן המלווה בייסורי נפש, רגשות כאב, עצב, אשמה, כישלון וריקנות. העוצמות הרגשיות היו גבוהות במיוחד בשתי נקודות זמן: בעת הדיון בבית המשפט וברגעי הפרידה מהילד. עבור האבות הוצאת הילדים מהבית מכוח החוק היוותה לא רק אובדן תפקידם וסמכויותיהם ההוריות, אלא פגעה גם בזהותם ההורית. אובדן נוכחותו הפיזית של הילד גרר אובדן התפקיד האבהי ופעילויות הוריות שגרתיות יום-יומיות, אובדן הקשר הורה-ילד כפי שהיה, אובדן תחושת השותפות בתהליך הגדילה וההתפתחות של הילדים, ואובדן שלמות התא המשפחתי. ממצאים אלו מספקים עדות לחוויית האובדן והיגון שחווים אבות בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית בצו בית משפט, ועולים בקנה אחד עם הספרות המקצועית המלמדת על חוויית האובדן והיגון של אימהות (לביא, 2000; Freymond,

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

2003). זו עדות מחקרית ראשונה לחוויית האובדן של אבות, שעד כה לא תועדה (ברקוביץ, 2003; Schofield et al., 2011; Buchbinder & Bareqet-Moshe, 2011), או שלא הומשגה במונחים אלה (Zanoni, Warburton, Bussey, & McMaugh, 2014). עבור האבות הוצאת הילדים מהבית מכוח החוק פגעה לא רק בתפקידים וסמכויותיהם ההוריות, אלא כאמור גם בזהותם ההורית. זהות הורית בכלל וזהות אבהית בפרט מבוססת על מילוי התפקיד ההורי, על תפיסת האב את זהותו האבהית, אך לא פחות מכך גם על ההכרה החברתית שמעניקים לו אחרים משמעותיים בחייו (Adams & Marshall, 1996; Brewer & Gardner, 1996; Roy & Dyson, 2010). מממצאי המחקר עולה שאבות אלה איבדו את שלושת מקורות ההערכה. הם איבדו את החברה כמקור הערכה שזו ראתה אותם כמי שנכשלו בתפקידם ואינם הורים הראויים לגדל את ילדיהם ולמלא את תפקידם האבהי; את הערכת בני המשפחה שראו אותם כמי שלא עמדו במשימתם, כגברים וכאבות במשפחותיהם, להגן על ילדיהם ולשמר אותם בבית, בקרב המשפחה; והם איבדו את המקור הפנימי כשתהליך הוצאת הילדים מהבית ערער את אמונתם בעצמם וביכולתם, כהורים.

לנוכח הממצאים עולה שאלה: מדוע התקשתה הסביבה הקרובה להכיר בחוויות הכאב של האבות ולתמוך בהם בתקופה שלאחר הוצאת הילדים? הסבר אחד קשור לכך שאף על פי שהילדים הוצאו מהבית, הסביבה אינה רואה מצב זה כאובדן, כיוון שאפשר להיות בקשר איתם. מצב זה דומה למצבים אחרים אשר בוס (Boss, 2007) הגדירה כאובדן 'עמום', שבהם האדם ישנו ואיננו גם יחד, והסביבה מתקשה להבין את השלכותיו. הסבר אחר קשור לסטיגמה המתלווה להוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט (לביא, 2000; Scholte; Mandelbaum, 1962; Jenkins, 1981; Hojer, 2009; et al., 1999). אפשר להניח כי כשהאובדן הוא 'עמום' וסטיגימטי גם יחד חוויית האבות הופכת למה שמכונה "יגון משולל זכויות" (disenfranchised grief) (Doka, 1989): על אף האובדן האדם אינו זוכה להכרה כמי שראוי להתאבל ולבכות את אובדנו. הסבר נוסף קשור לכך שלמרות התרחבות התפקיד האבהי בארץ בעשור האחרון, בסביבה של האבות, שרובם באים ממשפחות קשות יום, תפיסת התפקידים המגדריים היא עדיין תפיסה מסורתית (Izugbara, 2015; Roy & Dyson, 2010; Schofield et al., 2011), ולפיה האם היא המטפלת העיקרית בילדים, ומכאן ברור שהיא מושפעת מהפרידה מהילד; ואילו האב נתפס כמי שאינו מעורב בחיי ילדיו ולכן אינו חווה אובדן. על פי תפיסה זו הסביבה גם מניחה שהאב היה יכול למנוע את הוצאת הילד אילו פעל "כמו שגברים אמורים לפעול" (Davidson-Arad, Peled, & Leichtentritt, 2008).

כאמור, הוצאת הילדים מהבית מכוח החוק סדקה את מציאות חייהם של האבות וחרתה בהם חוויה של אובדן ושבר בהיבטים שונים בזהותם. העובדה שהאבות נשפטו הן בעיני ילדיהם והן בעיני החברה שראתה בהם מי שאינם ראויים להיות אבות, איימה

על זהותם ההורית, על מעמדם כאבות בביתם ובחברה, ועוררה בהם מצוקה רגשית עמוקה. עדות לקריסה ולמצוקה יש בשפה המטפורית שהאבות השתמשו בה. השפה המטפורית אפשרה לאבות "דיבור גברי" שעולה בקנה אחד עם הנטייה של גברים להימנע מלהפגין רגשות וחולשה (Berlyn et al., 2008).

ממצאי המחקר עולה בבירור שרק לאחר תקופה של התכנסות פנימה לתוך עצמם ואבל על אובדנם יכלו האבות בהדרגתיות להסתגל לשינוי הדרמטי שחל בחייהם. ההסתגלות, כך נראה, התרחשה הודות לדרכי ההתמודדות מגוונות שנקטו האבות, ובכללן רציונליזציה של הוצאת הילדים ושל המסגרת הפנימיתית. אף שכל הילדים הוצאו מהבית בתוקף צו בית המשפט, תיארו אבות רבים את ההוצאה כיוזמה שלהם שנעשתה לטובת הילד. אחרים תיארו את ההוצאה כמצב זמני שבידיהם היכולת לשנותו לפי רצונם ושיקוליהם. דרכים אלה אפשרו לאבות לשמר תחושה מסוימת של שליטה ותפיסה חיובית של אבהותם. בנוסף, מרבית האבות הציגו את ההוצאה מהבית כצעד חיוני להתפתחות הילד שנעשה לטובתו ומתוך אהבה ודאגה לעתידו. הם נימקו צעד זה ברצון למנוע את התדרדרות הילד, בדאגתם להשכלתו ולהתקדמותו. במקביל, רבים הציגו את המסגרת הפנימיתית כמרחב המאפשר לילדיהם גדילה והתפתחות, והביעו ביטחון שהצוות המקצועי יידע להתמודד ולנתב את דרכו של הילד על אף קשייו. גישה זו עולה בקנה אחד עם התפיסה התיאורטית המדגישה את חשיבות הגורם הקוגניטיבי בהתמודדות הפרט עם אירוע דחק (Folkman & Lazarus, 1985), ועם ספרות המחקר העוסקת בהוצאת ילדים מהבית, המראה שככל שהמשפחה מעניקה להוצאת הילד מהבית משמעות חיובית יותר היא תחושה פחות מצוקה ותדווה על הסתגלות רגשית טובה יותר (לביא, 2000; שכטר, 2005; 1992; Haagenstad).

האבות התמודדו עם המצוקה והכאב גם באמצעות התנהגויות שכוונו בעיקר כלפי הילד. רבים דיווחו על קניית ממתקים, צעצועים ומתנות לילדים, אף אם לעיתים הדבר היה מעבר ליכולותיהם הכלכליות. רבים דיווחו גם על השקעה אינטנסיבית במפגשים עם הילד ובשמירת קשר יום-יומי עימו באמצעות התקשורת. ניכר כי התנהגויות אלו הקלו את המצוקה הרגשית ואת האיום על עתיד יחסיהם עם הילדים, וחיזקו בהם חוויה הורית חיובית. ממצאים אלו תומכים בממצאי מחקר שערכו בוכבינדר וברקת-משה (Buchbinder & Bareket-Moshe, 2011) בישראל, ומחקרים שערכו באנגליה, בנוורווגיה ובשוודיה סקופילד ועמיתיה (Schofield et al., 2011). מחקרים אלה הצביעו על נטיית ההורים להציג לעצמם ולאחרים את ההשמה החוץ-ביתית כפתרון הטוב ביותר לילדיהם, כדי לאשרר את התחושה שהם הורים טובים לילדיהם. עם זאת ראוי להדגיש, כי בשונה מהממצאים במחקר הנוכחי, שהראו כי התנהגויות האבות היו מכוונות ישירות כלפי הילד, דרכי ההתמודדות שנמצאו במחקרם של סקופילד ועמיתיה (Schofield et al., 2011) הראו שההורים השקיעו את רוב מאמציהם בניסיון להיגמל

הוצאת ילדים מהבית בצו בית משפט: אבות מספרים על חוויותיהם

מהתמכרות לסמים ולאכזריות כדי להוכיח לאנשי המקצוע, וגם לילדיהם, שהם מכירים בטעויות שעשו.

ממצאי המחקר מלמדים עוד שהאבות הצליחו לא רק להבנות ולהגדיר מחדש את אבהותם אלא חוו גם גדילה והתפתחות במרחב ההורי. רבים תיארו מעורבות רבה יותר בחיי ילדיהם וקרבה אינטימית שלא הייתה לפני ההוצאה. רבים העידו שבעקבות ההוצאה הם מצליחים לגלות רגישות רבה יותר לצרכים הרגשיים של ילדיהם. ייתכן כי המפגש עם החוויה הטראומטית שנשאה בחובה הפרידה מהילדים עורר אותם להעריך מחדש את תפקודם האבהי ולאמץ תפיסות והתנהגויות הוריות חדשות. ייתכן שהבחירה של האבות להתמודד בדרכים חיוביות חיזקו תהליך של צמיחה אישית, כמו במחקרם של פארק, כהן ומרץ (Park, Cohen, & Murch, 1996), שמצאו כי התמודדות דרך הגדרה מחדש של המצב בהיבט חיובי קשורה לצמיחה. הסבר נוסף להתפתחות נעוצה בהפחתת העומס המתחייב מטיפול אינטנסיבי בילדים ודאגה לחיי היום-יום שלהם. הקטנת העומס במכלול ההיבטים האופרטיביים והקונקרטיים של החיים אפשרה כנראה לאבות להתפנות לצרכים הרגשיים-נפשיים של הילדים ולחזק את הקשר עימם. פניות זו ככל הנראה אפשרה לאבות לגלות בתוכם יכולות שעד כה לא הצליחו להביאן לידי מימוש.

ממצאי המחקר מראים עוד שעל אף המצוקה הקשה שחוו האבות מרביתם לא פנו לקבל סיוע מהעובדים הסוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים. המעטים שקיימו קשר טיפולי עם עובדים סוציאליים חוו הקלה של ממש. האבות העידו כי תמיכת אנשי המקצוע הקטינה את מצוקתם הרגשית והקלה את התמודדותם עם סביבתם המאשימה.

מגבלות המחקר ותרומתו למחקר ולפרקטיקה

המגבלה העיקרית של המחקר נובעת מהמדגם. אחד הקריטריונים לבחירת מרואיינים היה אבות שבעת הוצאת הילדים מהבית הם התגוררו עם ילדיהם. קריטריון זה אפשר אומנם ללמוד על החוויה של אבות שהילדים היו חלק מחייהם, אך יש לקחת בחשבון שכשליש מהאבות היו אבות משמורנים שגידלו את ילדיהם בכוחות עצמם. ייתכן ויש בכך כדי להסביר, ולו חלקית, את עוצמת החוויה הטראומטית.

למרות מגבלה זו תורם המחקר הנוכחי לידע ולאפשרות לתת מענה הולם לצורכיהם הרגשיים של אבות שילדיהם מוצאים מהבית בכוח החוק. ההתמקדות הבלעדית באבות אפשרה לזהות את חוויית האובדן והיגון המתמשך המתלווה אליו, וגם את דרכי ההתמודדות הייחודיות שנוקטים אבות כדי לעמוד בלחץ הנפשי המתלווה לתהליך זה. בנוסף, המחקר הנוכחי מזהה לראשונה כי לצד חוויית האובדן מדווחים אבות על תהליך של גדילה והתפתחות בתפקודם ההורי. הממצאים מראים כי הצמיחה לא מחקה את החוויה הטראומטית אלא התרחשה לאחר שתגובות היגון ותהליכי האבל

קיבלו את מקומם. זוהי עדות ראשונה לצמיחה של אבות בעקבות הוצאת ילדיהם מהבית מכוח החוק. הספרות המקצועית בתחום הוצאת ילדים מהבית ממעטת לדון בהיבטי צמיחה, ובפרט של אבות (Zanoni et al., 2014).

ממצאי המחקר הנוכחי חשובים לעובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים ולאלה העובדים במסגרות חוץ-ביתיות. התמונה המתקבלת מראה בבירור כי הוצאת ילדים מהבית מכוח החוק מהווה חוויה טראומטית בעלת השלכות קשות עבור אבות, וביטוייה ניכרים לאורך זמן. הכרה במצוקה הרגשית של אבות, ערנות לבדידותם וללחצים שהם חווים, הנובעים מהביקורת העצמית ומהאשמות שמפנות כלפיהם המשפחה והחברה, עשויה להקל עליהם את ההתמודדות עם האובדן שהם חווים. זיהוי האסטרטגיות שבאמצעותן התמודדו האבות עם הוצאת ילדיהם מהבית בכוח החוק עשוי לאפשר לעובדים סוציאליים שנפגשים עם אבות שעוברים תהליך דומה להבין ולתת פשר מותאם יותר להתנהגויותיהם. לנוכח ממצאי המחקר המראים שהאבות המעטים אשר קיימו קשר טיפולי עם עובדים סוציאליים חוו הקלה של ממש – מחייב להכיר בעובדה שאבות, לא פחות מאימהות, חווים אובדן ניכר עם הוצאת ילדיהם מהבית. הכרה כזו עשויה לאפשר לעובדים הסוציאליים לראות ולשמוע את רגשות הצער, הכאב ותחושת הכישלון של האבות בשעה שסביבתם הקרובה והרחוקה אינה עומדת לצידם. ליווי ותמיכה יסייעו לאבות להתמודד עם הקושי הרגשי ויאפשרו להם לחזק את יכולותיהם ההוריות ולהתאימן לתקופה שהילד שוהה מחוץ לבית ובתקופת חזרתו הביתה.

נקודות מפתח

- אבות שילדיהם מוצאים מהבית מכוח החוק חווים אובדן טראומטי.
- אבות שילדיהם מוצאים מהבית מכוח החוק, חווים מצוקה רגשית מתמשכת שאינה זוכה להכרה הן מצד קרוביהם והן מצד אנשי המקצוע.
- חיוני להכיר באבות שילדיהם מוצאים מהבית מכוח החוק כאוכלוסיית יעד הזקוקה להתערבות אנשי מקצוע הן לאלתר והן לאורך זמן.

מקורות

אליצור, י. (1997). ייעוץ מערכתי לפיתוח מעורבות משפחות בטיפול מוסדי לילדים ולנוער: נימוקים בעד מדיניות משפחתית ותהליך הטמעתה במעונות רשות חסות הנוער. חברה ורווחה, י"ז, 59-33.

בנבנישתי, ר. ושגב, ד. (2002). מאפיינים ומנבאים של משך השהות באומנה. מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית, 16, 93-114.

ברקוביץ, ז. (2003). תפיסת הורים את השינויים במשפחתם בעקבות הוצאת ילד אחד או יותר לפנימייה. עבודת מוסמך בעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.

לביא, א. (2000). חוויות הפרידה של אימהות בעקבות השמת ילדיהן במסגרת פנימייתית. עבודת מוסמך בעבודה סוציאלית. אוניברסיטת בר-אילן.

לויט, ש. (1999). מערכת תומכת הורות במצב של השמה חוץ-ביתית ככוח החוק. בתוך: נ. בר וד. בר-ניר (עורכות), מעל ומעבר: מה עוד אפשר לעשות למען ילדים בסיכון (עמ' 75-90). ירושלים: אשלים, ג'וינט ישראל.

מירו, א. וגרופר, ע. (2006). שימור ושיקום קשרי משפחה בעת סידור חוץ-בית-פנימייתי. הוצאת המוסד לביטוח לאומי.

סלונים-נבו, ו. ולנדר, י. (2004). האם טובת הילד יכולה להתקיים בנפרד מטובת המשפחה? מחשבות והמלצות לשינוי. חברה ורווחה, כ"ד, 401-433.

עירן-יונה, מ. (2008). ארגון "ישן" אבות "חדשים"? קצינים לוחמים בין הקריירה הצבאית לאבהות. מגדר, 2.

פרץ, י. (2004). השיחה הטיפולית כסיפור: פיתוח גישה הקשרית בניתוח שיחות טיפוליות בין עובדות סוציאליות לפונות שבית המשפט ראה בהן אימהות מזניחות או מתעללות. עבודת מוסמך במדעי הרוח והחברה. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

פרץ, נ. (2007). "האב המטפל" – תפיסות של אבהות בחקיקת הרווחה הישראלית בהקשר של עבודת הטיפול. עבודת מוסמך למדעי הרוח והחברה. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

רגר, א. (2002). אבהות בתפיסה ובפרקטיקה בקרב אבות שלקחו חופשת לידה בישראל. אוניברסיטת בר-אילן.

שכטר, י. (2005). הסתגלות משפחות להוצאת ילדים מהבית. חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב.

שפירא, י. (1995). ילדים בפנימייה טיפולית – נקודת המבט ההורית והשלכותיה על עבודת העובד הסוציאלי. חברה ורווחה, ט"ו, 399-414.

שקדי, א. (2003). מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני, תיאורי ויישום. תל-אביב: הוצאת רמות.

Adams, G. R., & Marshall, S. K. (1996). A developmental social psychology of identity: Understanding the person-in-context. *Journal of Adolescence*, 19, 429-442. doi: 10.1006/jado.1996.0041

- Allen, S., & Daly, K. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence*. Guelph, ON: Centre for Families, Work & Well-Being, University of Guelph. Retrieved from <http://www.fira.ca/cms/documents/29/Effec>.
- Berlyn, C., Wise, S., & Soriano, G. (2008). *Engaging fathers in child and family services: Participation, perceptions and good practice*. Canberra, Australia: Australian Government Department of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs. Occasional paper No. 22. National Evaluation Consortium.
- Bianchi S. M. (2000). Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37, 401-414. doi: 10.1353/dem.2000.0001
- Boss, P. (2007). Ambiguous loss theory: Challenges for scholars and practitioners. *Family Relations*, 56, 105-111. doi: 10.1111/j.1741-3729.2007.00444.x
- Brewer, M. B., & Gardner, W. (1996). Who is this "we"? Levels of collective identity and self-representations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 83-93. doi: 10.1037/0022-3514.71.1.83
- Buchbinder, E., & Bareqet-Moshe, O. (2011). Hope and siege: The experiences of parents whose children were placed in residential care. *Residential Treatment for Children and Youth*, 28, 120-139. doi: 10.1080/0886571x.2011.576928
- Burgheim, T. (2002). *The grief of birth parents whose children have been removed: Implications for practice in out of home care*. Paper presented at the ACWA Conference 2002.
- Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development*, 71, 127-136. doi: 10.1111/1467x8624.00126
- Casper, L. M., & O'Connell, M. (1998). Work, income, the economy, and married fathers as child care providers. *Demography*, 35, 243-250. doi: 10.2307/3004055
- Davidson-Arad, B., Peled, E., & Leichtentritt, R. (2008). Representations of fathers and mothers in court petitions for dependent minor status for children at risk. *Children and Youth Services Review*, 30, 893-902. doi: 10.1016/j.childyouth.2007.12.016
- Doherty, W. J., Kouneski, E. F., & Erickson, M. F. (1998). Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and Family*, 60, 277-292. doi: 10.2307/353848

- a, K. J. (1989). Disenfranchised grief. In K. J. Doka (Ed.), *Disenfranchised grief: Recognizing hidden sorrow* (pp. 3-11). Lexington, MA: Lexington Books.
- Fanshel, D., & Shinn, E. B. (1978). *Children in foster care: A longitudinal investigation*. New York, NY: Columbia University Press.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 150-170. doi: 10.1037/0022-3514.48.1.150
- Freymond, N. C. (2003). *Mother's everyday realities and child placement experiences: Partnerships for children and families project*. Wilfrid Laurier University, Paper presented at the 'Finding a Fit' Conference, Waterloo, Ontario. Retrieved from http://www.wlu.ca/documents/7217/Child_Placement_Experiences.pdf
- Freymond, N. C. (2007). *Mothers of children placed in out-of-home care: Everyday realities and child placement experiences*. Unpublished doctoral dissertation, Wilfrid Laurier University, Canada.
- Giorgi, A. (1997). The theory practice and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28, 235-260. doi: 10.1163/156916297X00103
- Haagenstad, S. J. (1992). *Family members' perceptions of separation and placement when a child is placed in residential care*. Unpublished doctoral dissertation, University of Alabama.
- Hess, P. (1982). Parent-child attachment concept: Crucial for permanency planning. *Social Casework*, 63, 46-53. doi: 10.1177/104438948206300107
- Hojer, I. (2009). Birth parents perception of sharing the care of their child with foster parents. *Vulnerable children and Youth Studies*, 2, 161-168. doi: 10.1080q17450120903012941
- Hojer, I. (2011). Parents with children in foster care: How do they perceive their contact with social workers? *Practice*, 23, 111-123. doi: 10.1080/09503153.2011.557149
- Izugbara, C. O. (2015). "Life is not designed to be easy for man": Masculinity and poverty among urban marginalized Kenyan men. *Gender Issues*, 32, 121-137. doi: 10.1007/s12147-015-9135-4
- Jenkins, S. (1981). The tie that bonds. In A. N. Maluccio & P. A. Sinanoglu (Eds.), *The challenge of partnership: Working with parents of children in foster care* (pp. 39-51). New York, NY: Child Welfare League of America.

- Jenkins, S., & Norman, E. (1972). *Filial deprivation and foster care*. New York, NY: Columbia University Press.
- Jenkins, S., & Norman, E. (1975). *Beyond placement-mothers view foster care*. New York, NY: Columbia University Press.
- Lamb, M. E., & Tamis-Lemonda, C. S. (2004). The role of the father: An introduction. In M.E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (4th ed., pp. 1-31). Hoboken, NJ: Wiley.
- Littner, N. (1975). The importance of the natural parents to the child in placement. *Child Welfare*, 54, 175-181.
- Malm, K. E., Zielewski, H. E., & Chen, H. (2008). *More about the dads: Exploring associations between nonresident father involvement and child welfare case outcomes*. Washington, D.C.: U.S. Department of Health and Human Services, Office of the Assistant Secretary for Planning and Evaluation.
- Mandelbaum, A. (1962). Parent-child separation: Its significance to parents. *Social Work*, 7(4), 26-34. doi: 10.1093/sw/7.4.26
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D., & Lamb, M. E.(2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal of Marriage and Family*, 62, 1173-1191. doi: 10.1111/j.1741-3737.2000.01173.x
- McAdams, P. J. (1972). The parent in the shadows. *Child Welfare*, 51, 51- 55.
- McBride, B., Brown, G., Bost, K., Shin, N., Vaughn, B., & Korth, B. (2005). Parental identity, maternal gate keeping and father involvement. *Family Relations*, 54, 360-372. doi: 10.1111/j.1741-3729.2005.00323.x
- Miller, K. A., Fisher, P. A., Fetrow, B., & Jordan, K. (2006). Trouble on the journey home: Reunification failures in foster care. *Children and Youth Services Review*, 28, 260-274. doi: 10.1016/j.childyouth.2005.03.010.
- Morse, J. M. (1994). *Critical issues in qualitative research methods*. London, UK: Sage
- Moustakas, C. E. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Park, C. L., Cohen, L. H., & Murch, R. L. (1996). Assessment and prediction of stress-related growth. *Journal of Personality*, 64, 71-105. doi: 10.1111/j.1467-6494.1996.tb00815.x
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Pleck, J. H., & Masciadrelli, B. P. (2004). Paternal involvement by US residential fathers. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (4th ed., pp. 222-271). Hoboken, NJ: Wiley.
- Rosenberg, J., & Wilcox, W. B. (2006). *The importance of fathers in the healthy development of children*. Child abuse and neglect user manual series. Washington, D.C.: National Clearinghouse on Child Abuse and Neglect.
- Roy, K. M., & Dyson, O. (2010). Making daddies into fathers: Community-based fatherhood programs and the construction of masculinities for low-income African American men. *American Journal of Community Psychology*, *45*, 139-154. doi: 10.1007/s10464-009-9282-4.
- Schofield, G., Moldestad, B. Hojer, I, Ward, E., Skilbred, D., Young, J., & Havik, T. (2011). Managing loss and a threatened identity: Experiences of parents of children growing up in foster care, the perspectives of their social workers and implications for practice. *British Journal of Social Work*, *41*, 74-92. doi: 10.1093/bjsw/bcq073
- Scholte, E. M., Colton, M., Casas, F., Drakeford, M., Roberts, S., & Williams, M. (1999). Perception of stigma and user involvement in child welfare services. *British Journal of Social Work*, *29*, 373-391. doi: 10.1093/oxfordjournals.bjsw.a011463
- Scott, T. (2003). *The most enduring of relationships: Engaging families who have children in substitute care*. Melbourne, Australia: MacKillop Family Services.
- Shapiro, A. F., & Krysilk, J. (2010). Finding fathers in social work research and practice. *Journal of Social Work Values and Ethics*, *71*, 1-8. Retrieved from <http://jswve.org/download/2010-1/4finding-fathers-in-research-and-practice.pdf>.
- Siu, S., & Hogan, P. T. (1989). Common clinical themes in child welfare. *Social Work*, *34*, 339-345. doi: 10.1093/sw/34.4.339
- Storhaug, A. S., & Oien, K. (2012). Fathers' encounters with the child welfare service. *Children and Youth Services Review*, *34*, 296- 303. doi: 10.1016/j.childyouth.2011.10.031
- Zanoni, L., Warburton, W., Bussey, K., & McMaugh, A. (2014). Are all fathers in child protection families uncommitted, uninvolved and unable to change? *Children and Youth Services Review*, *41*, 83- 94. doi: 10.1016/j.childyouth.2014.03.014